

Алла Залізник

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ

У статті розкривається сутність поняття «компетентність» з точки зору видатних науковців, а також розглядаються різноманітні підходи та змістові блоки щодо професійної компетентності, описується сутність понять: «професійна компетентність вихователя», «мовленнєва компетентність», «мовна компетенція», «підготовка».

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, мовленнєва компетентність, підготовка.

У найголовніших освітянських документах окреслено основні принципи розбудови освіти. Завдання професійної освіти – підготовка кваліфікованого фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, відповідального, компетентного, який володіє не лише знаннями, високими моральними якостями, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи знання й беручи на себе відповідальність за свою діяльність та готового до постійного професійного росту й професійної мобільності. Розвиток сучасної освіти робить усе актуальним вирішення проблеми оцінки професійності педагога, рівня його професійної компетентності, перспектив зросту, можливостей професійного вдосконалення. Під професійною компетентністю вихователя розуміється єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Питанню професійної компетентності педагога та її складових присвячені дослідження таких науковців: Є. Бачинської, В. Браже, С. Гончаренко, Д. Ельконіна, Т. Іванової, А. Маркової, Н. Ничкало та інших. Значним внеском у професійну підготовку педагогічних кадрів нової формації на засадах компетентнісно-орієнтованого підходу стали праці В. Анищенка, І. Беха, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Кондрашової, О. Михайличенка, О. Сухомлинської. Сучасними підходами до проблеми визначення професійної компетентності педагога, розкриття сутності складових її компонентів опікуються М. Єрмоленко, І. Ісаєв, Т. Леонтєва, В. Міжеріков та інші.

Ефективне формування професійної компетентності педагогів є на сьогодні особливо актуальним для суспільства та успішного розвитку країни. Дана стаття присвячена мовленнєвій компетентності майбутнього вихователя.

Мета нашої статті полягає в уточненні педагогічної сутності феномену «мовленнєва компетентність майбутнього вихователя».

Новий час, нова доба України вимагають нових нетрадиційних шляхів вирішення нагальних проблем модернізації всіх сфер соціального буття, і в першу чергу – освіти. ХХІ століття висуває нові завдання перед освітою щодо підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах держави.

У Законі України «Про вищу освіту» зазначається, що «підготовка за напрямами і спеціальностями фахівців усіх освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступенево або неперервно залежно від вимог оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності» [1, с. 5]. Закон України «Про вищу освіту» передбачає створення всіх відповідних умов для самореалізації та самоствердження особистості, забезпечення потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях.

У Концепції педагогічної освіти (1998 р.) зазначено, що її основне завдання – «професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини, як особистості і найвищої цінності суспільства» [4, с. 2].

Насамперед з'ясуємо сутність ключового поняття «підготовка». У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «підготовка» розглядається, як дія за значенням підготувати; запас знань, навичок, досвід та ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності [3, с. 767]. Результатом підготовки є готовність, що трактується у вищевказаному словнику у двох значеннях: «як стан готового і бажання зробити що-небудь» [3, с. 194]. Готовність є важливою умовою успішного виконання будь-якої діяльності, особливо велика її роль у роботі педагога. Обумовлено це складністю і багатогранністю навчально-виховного процесу. У визначенні поняття готовності дослідники йдуть різними шляхами: одні акцентують увагу на його структурних складових, інші – на його сутності. У науковій літературі існує декілька підходів у визначенні структурних складових готовності:

- 1) готовність як сукупність знань, умінь, навичок (Н. Кузьміна, Л. Кондрашова, В. Моляко, В. Сластьонін, О. Щербаков);
- 2) готовність як функціональний стан (Н. Букіна, Ф. Генон, А. Ковальов, Л. Лавров, М. Левітов, А. Ліненко);
- 3) готовність як складне особистісне утворення (М. Дяченко, Л. Кандибович, Ю. Гільбух).
- 4) готовність як синтез властивостей особистості (В. Крутецький).

Отже, зазначений термін збагачує поняття «підготовка». Під змістом підготовки розуміють систему педагогічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення професійних функцій вихователя.

Проблему професійної підготовки майбутніх педагогів досліджують сучасні українські вчені: І. Бех, В. Бобрицька, В. Будає, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, В. Луговий, Е. Лузік, Г. Козлакова, В. Кузь, О. Олексюк, О. Пехота, Л. Пуховська, С. Сисоева та інші.

Питання професійної підготовки висококваліфікованого, компетентного фахівця у відповідності з часом завжди є актуальною. Проблема професійної компетентності педагога є об'єктом дослідження сучасних науковців, зокрема В. Андрущенко, О. Савченко, І. Зязюна, В. Семиченко, А. Дубасенюк, Ю. Завалевського та інших.

Намагаючись окреслити своєрідність певної компетентності фахівця освітньої сфери, варто виходити із розуміння, що похідним від поняття «компетентність» є «компетенція». У руслі нашого дослідження перш за все з'ясуємо сутність таких понять, як «компетентність» та «професійна компетентність».

У великому тлумачному словнику сучасної української мови вказується, що «компетентність – властивість за значенням компетентний. Компетентний:

1. Який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий...
2. Який має певні повноваження; повноправний, повновладний».

Цей же словник подає таке визначення поняття «компетенція:

1. Добра обізнаність із чим-небудь.
2. Коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [3, с. 445].

В іншому словнику компетентність – це «володіння компетенцією; володіння знаннями, які дозволяють робити висновок про що-небудь» [4, с. 125]. Згідно цього визначення компетенція є теоретичною частиною компетентності.

Англійський вчений Дж. Равен зазначає, що компетентність включає вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії [5]. А. Хуторський розглядає поняття «компетентність» як володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і об'єкту діяльності. Він визначає компетенцію як наперед задані потреби підготовки особистості до діяльності [9].

Аналіз різноманітних наукових джерел дає підґрунтя стверджувати, що у сучасному науково-педагогічному обігу одночасно використовуються вищевказані поняття. Зазначимо, що згадані поняття деякі вчені (С. Дружилов, А. Миролюбов) використовують як синоніми, але при цьому чітко розрізняють ці терміни. Інші (І. Перестороніна, В. Софронова) вважають компетенції складовими компетентності. Проте більшість педагогів погоджуються з тим, що поняття «компетенція» – це перелік соціальних вимог до освітньої професійної підготовки фахівця, а «компетентність» – комплексна інтегральна характеристика особистості, яка включає смислові, світоглядні, операційно-діяльнісні якості. Компетен-

тність здобувається в діяльності, притаманна будь-якому індивіду та проявляється тією чи іншою мірою. Дані поняття включають у себе такі складові: спрямованість особистості (мотивація, ціннісні орієнтації, готовність), гнучкість мислення, риси характеру (самостійність, цілеспрямованість, вольові якості). Отже, у науковій літературі до поняття «компетентності» включають певні знання, уміння й досвід їх використання.

Ми дотримуємося найбільш поширеної точки зору, згідно якої поняття «компетентність» включає знання, уміння, навички, а також способи їх реалізації в діяльності (А. Журавльов, Н. Тализін та інші).

Не дивлячись на відмінності в термінології, автори сходяться на думці про наявність в структурі компетентності трьох компонентів (рівнів): теоретичного, практичного і особистісного. Цей факт сам по собі являється свідченням того, що професійна компетентність відіграє ведучу роль в діяльності будь-якої людини, яка займається вихованням, навчанням та розвитком.

Методологічною основою нашого дослідження є особистісно орієнтований та компетентнісний підходи, які забезпечують розвиток особистості майбутнього вихователя та уможливають його всебічну реалізацію на основі конкретних здібностей, нахилів, інтересів, особистісних цінностей. Особистісно орієнтовану підготовку у педагогічній науці розуміють як органічне поєднання навчання (нормативно-доцільної діяльності суспільства) та учіння (індивідуально значущої діяльності окремого суб'єкта). Особистісно орієнтований підхід використовується нами для розгляду професійної компетентності вихователя з позиції його особистості. Об'єктом розгляду в даному контексті являється така характеристика особистості педагога як готовність до здійснення педагогічної діяльності. Компетентнісний підхід становить цілісну систему визначення мети, завдань, змісту, організаційного і професійного забезпечення підготовки майбутнього вихователя до роботи з дітьми в дошкільному навчальному закладі, спрямовує на формування професійної компетентності педагога, є складним індивідуально-психологічним утворенням, що інтегрує знання, уміння, досвід і значимі особистісні якості. Це означає: бути всебічно обізнаним, ерудованим, конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг, здатним продуктивно вирішувати завдання виховання дошкільників спільно з їхніми батьками, здатним ефективно розв'язувати життєві ситуації, мобілізувати при цьому свої знання, досвід й уміння. Ці підходи забезпечують розвиток особистості майбутнього вихователя та уможливають його всебічну реалізацію, спираючись на його конкретні здібності, нахили, інтереси, особистісні цінності. Відомий вчений В. Сластьонін наголошує, що «ми готуємо не просто освічену людину, а виховуємо спеціаліста, наділеного певною групою психологічних, моральних і професійних якостей». Виходячи з позицій особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, ми трактуємо

поняття «професійна компетентність вихователя» як сукупність необхідних психолого-педагогічних та методичних знань та умінь, готовність приміняти їх на практиці.

Аналізуючи наукову літературу, ми дійшли висновку, що науковці, які досліджують проблеми компетентності педагога, у своїх працях по-різному визначають сутність цього поняття. Так, В. Веденський під професійною компетентністю розуміє ефективно в реальній освітній практиці певного набору знань, умінь та навичок. Важливими складовими професійної компетентності педагога є комунікативна, регулятивна, інтелектуально-педагогічна, операціональна, інформаційна компетентності [2]. Т. Сорокіна вбачає під професійною компетентністю єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, тобто – компетентність – один із ступенів професіоналізму, складова педагогічної діяльності, здатність особистості педагога вирішувати різні типи задач [7]. Цієї ж думки дотримується Є. Бачинська. Вона розглядає професійну компетентність як інтегровану особистісну характеристику, що включає психологічну та теоретичну готовність педагога до діяльності, його здатність вирішувати на практиці педагогічні задачі й виконувати роботу загалом. Отже, дане поняття трактується як досконале знання своєї справи, вершина розвитку професійної майстерності.

Вихователь дошкільного навчального закладу – особистість, яка по змісту професійної діяльності повинна оволодіти сукупністю багатьох якостей (професійні, моральні тощо) та мати різноманітні професійно-необхідні навички (бути ерудованим в різних областях знань, знати психологію і вміти приміняти знання на практиці, володіти здатністю координувати дії дітей в групі, вміти взаємодіяти з батьками дітей). На наш погляд, професійну компетентність вихователя можна представити у виді взаємопов'язаних блоків: педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистість вихователя і рівень розвитку дітей.

Як вже зазначалося, предметом нашої дослідницької уваги є формування мовленнєвої компетентності майбутнього вихователя у навчально-виховному процесі вищої школи, що являється складовою процесу професійної підготовки педагога.

М. Пентиліук розглядає поняття «мовленнєва компетенція» як комплексне поняття, яке, спираючись на мовну компетенцію, охоплює систему мовленнєвих умінь (уміння вести діалог, сприймати і відтворювати усні і письмові монологічні та діалогічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів тощо), що необхідно для спілкування у різних ситуаціях. Мовленнєва компетенція, на думку автора, включає уміння користуватися мовами, багатством її засобів виразності в залежності від мети висловлювання та сфери суспільного життя. Сам термін «мовна компетенція» було введено Н. Хомським близько середини

XX століття. Сутність цього поняття запропонував Д. Слобін. Вищезгадане поняття М. Львов розуміє як знання граматики, фонетики, лексики, стилістики тієї мови, що вивчається. А. Богуш наголошує, що мовленнєва компетенція – це вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [8].

Як бачимо, мовна й мовленнєва компетенції нерозривно пов'язані між собою. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив нам виокремити у мовленнєвій компетенції лексичну, фонетичну, граматичну, діалогологічну та комунікативну компетенції. Так, лексична компетенція ґрунтується на словниковій роботі з дітьми, фонетична – формується у процесі роботи з виховання звукової культури мовлення, граматична – охоплює формування граматичної правильності мовлення у практичній мовленнєвій діяльності, в діалогологічній – звертається увага на розвиток діалогічного і монологічного мовлення, комунікативна – спрямована на розвиток мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування.

На нашу думку, мовленнєва компетентність майбутнього вихователя – це професійні знання рідної мови, вільне володіння нею, чуття мови, постійне самовдосконалення в цій галузі, оволодіння педагогом усіма видами компетенцій та формування мовленнєвої компетенції у дітей.

Зауважимо, що дітей, починаючи уже з раннього віку, потрібно навчати різних видів мовленнєвої компетенції. Дитина має засвоїти відповідні мовленнєві знання, вміння і навички, які необхідні їй для спілкування. Задля цього слід дібрати адекватні методи та прийоми розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови. Навчання рідної мови має будуватися на усвідомленні дітьми мови як особливої дійсності (Н. Карпова, Ф. Сохін та інші), збагаченні їхнього словника словами, які визначають абстрактні поняття, властивості, якості, ознаки й відношення між предметами, реченнями різної конструкції (Г. Ляміна, В. Ядешко та інші), формуванні в них аналітико-критичного становлення до мовлення.

Важливим засобом навчання дітей рідної мови є мовлення вихователя. Професійне мовлення педагога повинно відповідати вимогам культури мовлення. Це важливий показник рівня його інтелігентності та освіченості.

Таким чином, враховуючи усе вищесказане, можна зробити висновок, що формування мовленнєвої компетентності майбутнього вихователя залежить від організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. З поглибленим вивченням механізмів розвитку останньої в умовах вищої школи ми й пов'язуємо перспективи подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 2002. – № 12–13. – 20–27 лютого. – С. 1–14.
2. Введенский В. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. гол. ред. В. Г. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Концепція педагогічної освіти. – К., 1998. – 20 с.
5. Равен Дж. Компетентність у сучасному суспільстві: прояв, розвиток і реалізація / Равен Дж. – К., 1984. – 284 с.
6. Словарь по социальной педагогике : [учеб. пособ. / авт.-сост. Л. Мардахаев]. – М. : Академия, 2002. – 368 с.
7. Сорокина Т. М. Развитие профессиональной компетенции будущего учителя средствами интегрированного учебного содержания / Т. М. Сорокина // Начальная школа. – 2004. – № 2. – С. 110–114.
8. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія // [Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І. та ін.]. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
9. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.